

ÚJ KÖNYVEK

Hagyományos iparág új köntösben Molnár Ernő: A félperiféria ipara és a globális termelési hálózatok. A bőrfeldolgozó ipar átalakulása Magyarországon

(Didakt Kiadó, 2021, Debrecen, 302 oldal)

SASS MAGDOLNA – SZALAVETZ ANDREA*

A magyarországi bőrfeldolgozó ipar átalakulását elemző könyv jelen ismertetője három jellemzőt emel ki. 1. Feljebb lépési eredményeik ellenére az iparági szereplők továbbra is leginkább a gyártásra szakosodnak, ami csupán a túléléshez elegendő. 2. A könyv megismertet a félperiféria fogalmával, és elemzi, hogy e köztes állapotból Magyarország számára miért csupán lefelé nyitott a pálya. 3. Az elemzés a globális értékláncok elméletét és az ipar térbeliségét tárgyaló földrajzi szemléletet integrálja: esettanulmányokkal világítja meg, miként alakultak ki ennek a könnyűipari fogyasztási cikkek gyártójából fokozatosan autóiipari beszállítóvá váló iparágnak a sajátos térbeli mintázatai.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: L67, P31, R12.

Kulcsszavak: bőrfeldolgozó ipar, globális értékláncok, feljebb lépés, autóiipari beszállító, félperiféria.

* *Sass Magdolna* igazgató, KRTK Világgazdasági Intézet. E-mail: sass.magdolna@krtk.hu
Szalavetz Andrea tudományos tanácsadó, KRTK Világgazdasági Intézet.
E-mail: szalavetz.andrea@krtk.hu

A kézirat első változata 2021. november 11-én érkezett szerkesztőségünkbe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2021.65.11-12.77>

Abstract

A traditional industry in a new robe

Ernő Molnár: The industry of the semi-periphery and global production networks. The case of the leather industry (Didakt Kiadó, 2021, Debrecen, 302 pages, in Hungarian)

MAGDOLNA SASS – ANDREA SZALAVETZ

This book review highlights three particularly important features of Molnár's book discussing the transformation of the Hungarian leather industry. 1. Despite significant upgrading, the principal actors of the industry are specialized in manufacturing activities, which can barely ensure their survival. 2. Semi-periphery is a key concept of the book, and the author elucidates why the only possible way out of this intermediate position for Hungarian actors is open to downwards. 3. Molnár's analysis integrates two perspectives: the global value chain and the geographical perspective, discussing the transforming spatial structure of the industry. He provides illuminating case studies to explain how the industry diversified its traditional product mix dominated by light industry-specific consumption goods and explores the antecedents of the current spatial patterns of an industry that is gradually becoming mainly an automotive supplier.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: L67, P31, R12.

Keywords: leather industry, global value chains, upgrading, automotive supplier, semi-periphery.

Egy mesterségesintelligencia-megoldásokat fejlesztő magyar startup egyebek mellett egy az autóiipar számára prémium bőr ülészeteket gyártó globális cég magyarországi leányvállalatának értékesítette a gépi látáson és a képek elemzésén alapuló minőségbiztosítási termékét. A megoldás a felhasznált bőr alapanyagok apró minőségi hibáit sokkal gyorsabban és pontosabban térképezte fel, mint az erre a feladatra korábban alkalmazott betanított operátorok, sőt mivel a hibás részek miatt kivágott darabok méretének optimalizálásához is hozzájárult, rendszerbe állítása után az anyagfelhasználás hatékonysága is javult.

Az eset a magyarországi bőripar átalakulásának több trendjét is illusztrálja. Jól példázta, hogy a technológiai fejlődéssel fokozatosan, de megállíthatatlanul csökken a termelés munkaerő-igényessége, illetve az érem másik oldalaként a fejlett technológiát megtestesítő gépeket kezelni képes munkaerőre van (lesz egyre inkább) szükség. Jól mutatja, hogy a hazai bőripar átalakulásának egyik alapvető eleme a szakosodás változása, az autóiipari beszállítások jelentőségének növekedése volt; az iparági dinamikát a globális vállalatok betelepülése eredményezte, illetve eredményezi, és azt is példázta, hogy a globális értékláncokba integrálódással a helyi leányvállalatok egyre növelik termelési és technológiai képességeiket: fejebb lépnek.

Minderről és még számos más kapcsolódó témáról részletesen olvashatunk egy a magyar bőrfeldolgozó ipar átalakulását elemző frissen megjelent könyvben. A szerző ambiciózus célt tűzött maga elé és valósított meg. Két olyan szemléletet integrál – a globális értékláncok elméletét és az ipar térbeliségét tárgyaló földrajzi szemléletet –, amelyeket a szakirodalom korábban döntően egymástól elválasztva tárgyalt és alkalmazott.

A könyv e két szemlélet integrációja jegyében ismerteti meg olvasóját a bőripar európai és hazai átalakulásának és modernizációjának részleteivel, ezzel a statisztikailag nehezen megragadható ágazattal, amelyben a korábbi szocialista nagyvállalatok utódai és az újonnan megjelenő szereplők nem csupán a bőr-, bőrtermék- és lábbeligyártásban, hanem egy sor egyéb szakágazatban is tevékenykednek, a műszaki textíliától kezdve a műanyag- és gumiiparon át az autóiparig.

A szerző évtizedes terepmunkája, vállalati interjúi sokasága teszi élővé az alapos elméleti elemzést, statisztika- és szakirodalom-feldolgozást. Esettanulmányai-ból világosan kiderül, hogy a címben is szereplő „félperiféria” kifejezés milyen pontosan tükrözi a hazai gazdaság- és intézményrendszer felemás alkalmazkodását a világgazdasági és iparági trendekhez.

Molnár Ernő „könnyűipari” könyve súlyos, fajsúlyos könyv, amelyet nem csupán az ágazati szakemberek és gazdaságföldrajz-hallgatók forgatnak majd, hanem a globális értékláncok témájával foglalkozó nemzetközi tanulmányok és gazdálkodás és menedzsment szakos hallgatók is. Az ismeretek elsajátítását, illetve általában is a tartalom és a gondolatmenet megértését az egyes fejezetek végén található egyoldalas összegzések, „vezetői összefoglalók” segítik. A felsőoktatásban jól használható, magyar nyelvű, összefoglaló jellegű elméleti „sorvezetők” hiányát is enyhíti a könyv második fejezete, amely nemcsak a vezető külföldi, hanem a hazai szakirodalmat is alaposan feldolgozza.

Kedvcsinálóként, átfogó könyvismertetés helyett, az alábbiakban néhány apró *cédula*, rövid eszmefuttatás következik csupán. Parti Nagy Lajostól¹ kölcsönözve a meghatározást, „A »cédulák« mint műforma a dolgok laza, ám rendíthetetlen összefüggését hívatna kifejezni, azt, hogy egy szöveg terében minden mindennel összefügg, csak másként, mint egy szorosan szerkesztett [...] szövegmű [...]. Akár egy halom hasított fa, a cédulák [...] cserélhetőek.”

A cédula személyes műfaj: bármilyen alkotás (könyv, színdarab, kiállítás, koncert) ismertetésekor a (kritika) szerző(je) elsőként arról hoz döntést, hogy írásműve

¹ Parti Nagy Lajos (2006). Kentaur-cédulák. *Népszabadság*, <http://nol.hu/archivum/archiv-411460-222569>

óróla vagy az alkotásról szóljon-e – ha pedig mindkettőről, akkor milyen arányban? A cédula műfaja vállaltan az előbbi opciót jelenti: az ismertető szerzőinek olvasatát kínálja. Molnár Ernő könyvéből önkényesen kiemelünk néhány – számunkra gondolatébresztő – megfontolást, szabad teret engedve így más olvasatoknak és hagyományosabb ismertetőknak.

1. cédula – A feljebb lépés sokszínűsége

Az autóiipari esettanulmányok megannyi feljebb lépési sikertörténetet mutatnak be: elsősorban az értékláncok közötti feljebb lépés – akár tankönyvi példának is használható – eseteit. Bemutatják, hogyan, miben nyilvánult meg a termék- és eljárásalapú, valamint a fokozatos funkcionális feljebb lépés (például ahogy a beszerzési és termékfejlesztési feladatok mellett a magyar leányvállalat a gyártáshoz szükséges szerszámok elkészítésének feladatát is magára vállalta, és ez utóbbi termékek vállalaton belüli kompetenciaközpontjává vált). A vállalati sikertörténetek bemutatása ellenére a szerző a pontos elemzéshez nélkülözhetetlen kritikai távolságtartással szemléli a folyamatokat, és hangsúlyozza: minden feljebb lépés ellenére a helyi tevékenységek között mégis a gyártás funkciója a domináns – ami, tehetnénk hozzá, a termékszerkezet és a piacok diverzifikációja ellenére épp hogy elegendő a túléléshez. „Jól jött az ukrán válság és az arab tavasz” – idézi Molnár interjúalanyait, hiszen a Kínával, Marokkóval vagy Törökországgal versengő hazai telephelyek *költés-képesség arányai* (ez Molnár Ernő elemzését végigkísérő, fontos szakkifejezés) nem tudtak, nem tudnak olyan mértékben és olyan gyorsasággal javulni, hogy az új gyártási projekteket is biztosan elnyerjék.

2. cédula – Félperiféria

A bőripar néhány teljesítménymutatója (például árbevétel, export, munkatermelékenység) valóban javult az utóbbi évtizedben, ám a növekedés hátterében néhány – jellemzően autóiipari termelési hálózatokba integrálódó – külföldi tulajdonú vállalat teljesítménye áll, hangsúlyozza Molnár. A munkaerő mind égetőbb hiánya és az iparági szakképzés leépülése következtében megszűnő szakmai utánpótlás, valamint a helyi beszállítói kapcsolatok elégtelensége azonban összességében azt eredményezte, hogy a szakirodalomban hangsúlyozott lokális agglomerációs előnyök napjainkban még az iparág Jász-Nagykun-Szolnok megyei fellegvárában is kevésbé érvényesülnek.

„Félperiféria”, „függő kapitalizmusmodell”, „járműipari kitettség” – tehetnénk hozzá, a szerzőt és más elemzőket idézve, azonban éppen ebből a könyvből tanul-

hattuk meg, hogy a „centrum versus (fél)periféria” jelölések ma már nem tükrözik pontosan az európai térségek földrajzi tagolódását. Az ágazat sokféleképpen modernizálódott és alakult át a centrumországokban (az átalakulás északi és déli modelljét külön fejezetek ismertetik), és a félperiféria sem tekinthető egységesnek. A korábban megszerzett félperiférián belüli „relatív középmezőny” besorolást a helyi zászlóshajó leányvállalatoknál tapasztalható feljebb lépési sikerek ellenére is könnyen elveszítheti Magyarország, mert a korábban felhalmozott iparági tudás erodálódott, működő klaszterek nem találhatók, stratégiai kompetenciák – helyi tulajdonú, jól működő cégek híján – nem alakultak ki, és a hazai divatipar fejlesztését célzó új keletű támogatási programok egyelőre (némi jóindulattal) délibábkergetésnek tekinthetők.

3. cédula – Iparági földrajz, térszerkezet

Sok ágazat esetében van többé-kevésbé pontos elképzelésünk arról, hogy mely településeken helyezkednek el Magyarországon a legfontosabb termelőkapacitások. Az autóiparban például mindenki tudja, ismeri, hol működnek a nagy OEM-ek² és legnevesebb beszállítóik magyarországi leányvállalatai. Ismert az elektronikai ipar – szintén külföldi tulajdonban levő vállalatok által működtetett – hazai „fellegvárainak” elhelyezkedése is. A bőripar ebben a tekintetben sokkal talányosabb. A könyv jól illusztrált 6. fejezete térképek, ábrák és táblázatok segítségével tekinti át a magyarországi bőripar térszerkezetének átalakulását és az átalakulás tényezőit. Mára az iparág térbeli csomópontjai Szolnokon, Martfűn, Kiskunfélegyházán, Nyíregyházán és Csengeren található. Az alföldi „erődök” mellett a Dél- és Nyugat-Dunántúlon vannak még jelentős bőripari kapacitások. Érdekes ezeknél a vállalatoknál még a szűkebb specializációk átalakulása (a cipőgyártás felől az autóiipari bőrgyártás felé fordulás) és Budapest szinte teljes térvészése a gyártásban (de nem a kutatásban és az oktatásban, ahol a főváros megtartotta vezető pozícióját). Mindezt részletesen bemutatja a szerző.

4. cédula - A martfűi cipőgyártás kalandos története

A martfűi cipőgyártás kezdeteiről azt is mondhatnánk, hogy nincs új a nap alatt. 1940-ben kormányzati támogatás terelte Jan Antonín Baťa cseh cipőgyárost az Alföld közepére. Az új befektetéshez kapcsolódó tudástranszfer az első bécsi döntés (1938. november 2.) nyomán Csehszlovákiától újra Magyarországhoz került érsekújvári gyárból valósult meg. A tudás átadásának így nem voltak nyelvi akadályai. Az

² OEM: Original Equipment Manufacturer – eredeti berendezésgyártó.

államosítás után, 1950-ben kapta a gyár a jól ismert Tisza Cipőgyár nevet. A vállalat gyorsan nőtt, és a rendszerváltás előtt az egyik legismertebb magyarországi lábbeligyártó lett. Már az 1960-as évek végétől bekapcsolódott a globális hálózatokba, például a német Adidas céggel működött együtt, elsősorban bér munka-konstrukciókban. A könyv részletesen írja le a vállalat rendszerváltás utáni hányatott sorsát, érzékletesen magyarázza annak folyamatát, mutatja be a túlélés különféle taktikáit és stratégiáit az egyes utódvállalatoknál.

A magyar nyelvű szakirodalomban is már számos alapos elemzés készült az ipar átalakulásáról, a globális értékláncokba integrálódott új (fő)szereplőkről és az ipar földrajzi szerkezetének módosulásairól. A legtöbb esetben azonban ezek makro- vagy regionális szintű, esetleg kis vállalati mintákon alapuló tanulmányok. Molnár Ernő könyve rávilágít arra, hogy milyen keveset tudunk valójában a magyar gazdaság egyes ágazatairól, és ez a tudás is mennyire szétforgácsolt: a makrogazdasági, földrajzi, innovációs és értéklánc-szakirodalmak között alig van párbeszéd. Több ilyen könyvre lenne szükség.